

E-UČENJE HRVATSKOGA KAO NASLJEDNOGA JEZIKA: TRENUTAČNO STANJE I RAZVOJNE PERSPEKTIVE

Lada KANAJET ŠIMIĆ, Lidija CVIKIĆ

Uvod

Jezik, jedna od najvažnijih sastavnica identiteta, ima posebno važnu ulogu u iseljeničkim zajednicama. Iako brojnim potomcima hrvatskih iseljenika hrvatski jezik nije primarno sredstvo javne komunikacije, za cijelu zajednicu i dalje ima presudnu ulogu jer služi kao njezino integracijsko i identifikacijsko sredstvo. Članove zajednice veže s njihovom baštinom, odnosno naslijeđem, te se stoga i naziva *nasljednim jezikom* (*heritage language*), a njegovi su govornici *nasljedni govornici*. Nasljedni jezik određuje samo postojanje veće ili manje zajednice koja se njime služi, iako sam jezik ne mora imati posebno definiran društveni status za razliku od npr. manjinskih ili regionalnih jezika (Valdes, 2000.; Fishman, 2001.; Van Deusen-Scholl, 2003.). Temeljno mu je obilježje da govornici njime najčešće samo djelomično vladaju, no unatoč tome osjećaju snažnu pripadnost jezičnoj, kulturnoj i etničkoj zajednici. Taj osjećaj pripadnosti može biti snažna motivacija za ovladavanje nasljednim jezikom, a takvu vrstu motivacije Jelaska i Hržica (2005.) nazivaju *identitetskom motivacijom*. Djelomična ovladanost jezikom, ali visok stupanj poznavanja kulture vezane uz jezik te snažna identitetska motivacija čine govornike nasljednoga jezika posebnom vrstom jezičnih učenika.

Nasljedni govornici kao učenici hrvatskoga jezika

Nasljedni se govornici po mnogim obilježjima izdvajaju od svih ostalih tipova učenika nekoga jezika. Prednost je nasljednih govornika pred ostalim učenicima njihovo poznavanje kulture i tradicije. Naime, u ovladavanju inim jezikom, uz jezično-komunikacijsku, iznimno je važna i međukulturalna kompetencija, koja se određuje kao sposobnost uspješnoga i odgovarajućega ponašanja s pripadnicima drugoga jezika i kulture pod njihovim uvjetima (Fantini, 1991.). Novak Milić i Gulešić Machata (2006., 70) navode da »čak i niska jezična sposobnost podrazumijeva postojanje određene razine međukulturalne sposobnosti«, odnosno da je »učenicima hrvatskoga kao drugoga jezika u prvome dodiru s

drugom kulturom često potreban viši stupanj međukulturalne nego jezične sposobnosti» (Novak Milić i Gulešić Machata, 2006., 73). Stoga za nasljedne govornike poznavanje hrvatske kulture može biti prednost u ovladavanju hrvatskim jezikom. S druge strane, nasljedni govornici koji do nekoga stupnja već vladaju jezikom, njime vladaju na poseban način. Njihovo jezično znanje obilježava relativno visok stupanj tečnosti govora i komunikativnosti, ali nizak stupanj gramatičke točnosti (Polinsky i Kagan, 2007.; Valdes, 2000.; Cvikić i Bergovec, 2008.; Jelaska, Cvikić i Udier, 2008.). Iskustvo u poučavanju hrvatskoga pokazalo je da ta djelomična ovladanost jezikom (u literaturi se još naziva i nepotpunom ovladanošću) te nesrazmjer između jezične točnosti i tečnosti na učenike nasljedne govornike može djelovati frustrirajuće te usporavati napredak u ovladavanju jezikom.

S obzirom na navedene posebnosti, razvidno je da bi za nasljedne govornike trebalo izraditi posebne *syllabuse* te odabrati nastavne pristupe, metode i materijale. Premda za sada ne postoje precizni podatci o strukturi učenika hrvatskoga kao inoga jezika na tečajevima u zemlji i inozemstvu te na lektoratima, opći je dojam da nasljedni govornici hrvatskoga čine znatan postotak te populacije. No unatoč tome, s obzirom na ograničenost mogućnosti učenja hrvatskoga u pojedinim sredinama (Skenžić, 2011.) te brojne druge praktične razloge (relativno malen ukupan broj učenika, heterogenost nastavnih skupina itd.), vrlo često nije moguće organizirati posebnu nastavu za nasljedne govornike.

S ciljem ispitivanja suvremenih potreba učenja hrvatskoga jezika, ponajprije među nasljednim govornicima, Hrvatska matica iseljenika je 2009. godine provela istraživanje u kojemu je sudjelovalo 737 ispitanika, uglavnom mlade dobi. Najviše je ispitanika bilo iz područja u kojima su mogućnosti učenja hrvatskoga najograničenije — čak 44 posto ispitanika iz Južne Amerike. Istraživanje je potvrdilo da brojni iseljenici nisu obuhvaćeni postojećim tečajevima te da želja i potreba za učenjem hrvatskoga postoji ponajviše ondje gdje mogućnosti za učenje hrvatskoga jezika ne postoje. U analizi potreba za učenjem hrvatskoga na temelju provedenoga istraživanja Cvikić, Jelaska i Kanajet-Šimić (2010.) zaključuju da se za 55 posto ispitanika sa sigurnošću može ustvrditi da su nasljedni govornici (hrvatski su jezik učili u obitelji) te da 58 posto ispitanika ima identitetsku motivaciju za učenje jezika (žele učiti hrvatski jer su Hrvati i žele znati jezik). Iz navedenoga je vidljivo da postojeći nesklad u ponudi i potražnji za učenjem hrvatskoga jezika te uvažavanje svih posebnosti nasljednih govornika nije moguće pomiriti na način na koji se trenutačno organizira nastava hrvatskoga jezika, te je rješenje potrebno tražiti u novim, drugačijim pristupima koje pruža e-učenje. U ovome će se radu pokazati mogućnosti i perspektive uporabe e-učenja u ovladavanju hrvatskim kao nasljednim jezikom.

E-učenje hrvatskoga kao inoga jezika

E-učenje u užem smislu određuje se kao proces učenja i poučavanja »uz uporabu informacijske i komunikacijske tehnologije koja doprinosi unaprjeđenju kvalitete toga procesa i kvalitete ishoda obrazovanja« (Anketa o e-učenju, 2011.). Uporaba informacijskih i komunikacijskih tehnologija (IKT) danas je sastavni dio suvremene nastave te je gotovo nemoguće zamisliti učenje i poučavanje bez računala, CD-a, DVD-a, video- i audioopreme i sl. Prema stupnju i načinu uporabe IKT-a u nastavi razlikuje se nekoliko oblika e-učenja (www.srce.hr). To su: klasična nastava, nastava uz pomoć IKT-a, mješovita ili hibridna nastava te *on-line* nastava. Svaki je od navedenih oblika e-učenja u uporabi i za hrvatski kao ini jezik (J2).

Klasična nastava hrvatskoga kao J2

O klasičnoj je nastavi hrvatskoga kao J2 do sada objavljen niz radova u kojima se raspravlja o različitim didaktičkim i metodičkim temama.¹ Unatoč tome, za sada ne postoji nijedan cjelovit metodički priručnik o poučavanju hrvatskoga kao inoga jezika, iako potreba za njim postoji. U njemu bi poučavanju nasljednih govornika trebalo posvetiti posebno poglavlje.

Nastava hrvatskoga kao J2 uz pomoć IKT-a

Nastava uz pomoć IKT-a oblik je klasične nastave (nastave licem u lice) u kojoj se tehnologijom služi radi poboljšanja nastave. Uporaba IKT-a u nastavi ponajprije ovisi o tehničkoj opremljenosti prostora u kojemu se nastava provodi, a zatim i o informatičkoj pismenosti učitelja i učenika. Teme pojedinih izlaganja na znanstvenim i stručnim skupovima pokazuju zastupljenost IKT-a i u nastavi hrvatskoga kao J2. Primjerice: pjesme u nastavi (Bošnjak, 2005.; Buršić 2010.), video i film (Hofman, 2010.), uporaba bloga (Ciglar, 2010.; Barkijević, 2010.), elektroničke knjige (Baričević i Bašić, 2010.) i ostale nove tehnologije (Bošnjak, 2010.; Bošnjak i Cvikić, 2010.; Korljan i Buljubašić, 2010.). Osim uporabe IKT-a u provedbi nastave i samostalnoj pripremi nastavnih materijala, nastavnici i učenici hrvatskoga kao J2 mogu se poslužiti i jezičnim sadržajima koji su dostupni na internetu. Primjerice, prijevodnim njemačko-hrvatskim rječničkim zadacima

¹ S obzirom na to da je tema rada e-učenje, o klasičnoj nastavi neće se detaljnije raspravljati. Više o tome u: Bergovec, 2007.; Bošnjak i Filipović, 2009.; Cvikić, 2005.a, 2005.b, 2007.; Cvikić i Bošnjak, 2008.; Cvikić i Udier, 2009.; Grgić i Kolaković, 2010.; Jelaska, 2005., 2008.; Jelaska i Cvikić, 2005., 2007.; Jelaska i Novak Milić, 2002., 2005.; Kanajet Šimić, 2011.; Korljan, 2010.a; Pasini, 2008.; Samardžija, 2008.; Skenžić, 2010., 2011.; Škvorc, 2008.; Udier i Čilaš-Mikulić, 2008.; Udier i Jelaska, 2008.; Udier, Gulešić Machata, Čilaš Mikulić, 2006.; Zubčić, 2008.

Goethe Verлага (<http://www.goethe-verlag.com/tests/DK/DKTA004.htm>), interaktivnim nastavnim materijalima za učenje hrvatskoga jezika (<http://gloss.dli-flc.edu>; <http://www.digitaldialects.com/Croatian.htm>), videozapisima komunikacijskih situacija (<http://langmedia.fivecolleges.edu>) i slično. Pri tome ponuđene aktivnosti treba unaprijed dobro proučiti i vidjeti jesu li tematski i jezično prikladne određenim učenicima.

Veća zastupljenost IKT-a u nastavi može premostiti manjkavosti udžbenika i nastavnih materijala koje često navode upravo profesori koji poučavaju nasljedne govornike hrvatskoga. Primjerice, IKT može pomoći u ravnomjernijoj zastupljenosti svih jezičnih djelatnosti u nastavi (npr. veća zastupljenost slušanja u nastavi), razvoju interkulturalne kompetencije (uporabom vizualnih sadržaja: slika, filmova, kraćih videozapisa i sl.), odgovoru na jezične i sadržajne potrebe svakoga učenika (individualni zadatci ili teme koje zanimaju pojedinca) i slično. Osim obogaćivanja nastave i jezičnoga unosa, na taj se način mijenja i pristup poučavanju te nastava postaje potpuno usmjerena k učeniku (više u: Bošnjak i Cvikić, 2010.).

Mješovita ili hibridna nastava hrvatskoga kao J2

Ova je vrsta e-učenja kombinacija nastave u učionici i nastave uz pomoć tehnologija, a najčešće se ostvaruje pomoću sustava za e-učenje (eng. *learning management system* ili LMS). Sustav za e-učenje »programski je (softverski) sustav koji omogućuje upravljanje i isporuku elektroničkih (*on-line*) sadržaja studentima ili učenicima« (Anketa o e-učenju, 2011.). Jedan od najraširenijih sustava za e-učenje je *Moodle* koji se rabi i u hrvatskim obrazovnim ustanovama (npr. *Merlin* i *MOD* u SRCE-u, *Omega* na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, sustav za e-učenje na Sveučilištu u Splitu, *Carnet Moodle* itd.).

Podataka i potvrde mješovite nastave hrvatskoga kao J2 za sada je iznimno malo. Korljan (2010.) navodi da se ona provodi u Centru za hrvatske studije u svijetu Sveučilišta u Splitu, i to na višoj razini učenja, te pokazuje primjere uporabe sustava *Moodle*. Zaključuje se da je to jedan od dobrih načina poboljšanja nastave malih jezika, ali da njome ne treba u potpunosti zamijeniti nastavu »u živo«. Mješovitom se nastavom služila jedna od autorica teksta na ljetnoj školi hrvatskoga jezika na Sveučilištu Indiani u Bloomingtonu u SAD-u. Sustav za e-učenje navedenoga sveučilišta rabljen je za izradu zbirke korisnih poveznica za polaznike, komunikaciju sudionika nastavnoga procesa i pohranjivanje svih važnih podataka o nastavi, uključujući i nastavne materijale, studentske zadaće i radove te informacije lektora o napretku studenata.

Iz navedenoga se može zaključiti da je za hrvatski kao J2 mješovita nastava nedovoljno iskorišten oblik e-učenja. S obzirom na to da su lektorati i nastava

hrvatskoga jezika u inozemstvu u nadležnosti Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa te da sustav potpore e-učenju u obrazovnome sustavu pružaju SRCE i Carnet, međuinstitucijskom bi suradnjom ovaj oblik nastave u bližoj budućnosti trebalo znatno više upotrebljavati.

On-line nastava hrvatskoga kao J2

Za razliku od mješovite nastave, u kojoj se izmjenjuju ili nadopunjavaju razdoblja nastave licem u lice i nastave pomoću sustava za e-učenje, *on-line* nastava »oblik je obrazovnoga procesa u kojem zahvaljujući uporabi informacijsko-komunikacijskih tehnologija student može proći pojedine ili sve segmente obrazovnoga programa bez klasičnoga kontakta s nastavnikom u učionici, odnosno koristeći mogućnost udaljenoga pristupa elektroničkim obrazovnim materijalima i mogućnost vremenski sinkronog ili asinkronog kontakta na daljinu s nastavnikom i drugim studentima putem mrežnih komunikacijskih alata (npr. *mail* ili forum)« (Anketa o e-učenju, 2011.). S obzirom na to da je nastava u potpunosti organizirana na daljinu, njezino održavanje nije ni vremenski ni prostorno ograničeno, pa omogućuje sudjelovanje u nastavi onih učenika koji nemaju mogućnost učenja jezika licem u lice. No moguća su ograničenja tehničke prirode (računalna oprema, internetska veza, informatička pismenost učenika). Autorima teksta poznata su dva takva cjelovita tečaja.

1. Tečaj *Croatian Online*

Tečaj hrvatskoga jezika *Croatian Online* već se nekoliko godina provodi na Sveučilištu Waterloo u Kanadi. Namijenjen je studentima upisanim na Sveučilište, a izrađen u *ANGEL*-u, sustavu za e-učenje Sveučilišta Waterloo. Njegov autor je Vinko Grubišić, dugogodišnji profesor na tome Sveučilištu. Grubišić (2007.) navodi da se tečaj sastoji od 15 lekcija, pripadajućeg tonskoga zapisa teksta, dijaloga, rječnika, gramatičkih bilježaka, vježbi i zadaće. Zadaće i ispiti dijelom se ocjenjuju automatski neposredno nakon predaje zadatka, a dijelom ih nastavnik ocjenjuje naknadno. Izrada ovoga tečaja bila je velik iskorak u poučavanju hrvatskoga jezika, no njegovo je osnovno ograničenje u tome što je namijenjen samo studentima Sveučilišta Waterloo te je nedostupan široj populaciji (više o tečaju u: Burić, Grubišić, 2009./10.).

2. Tečaj *HiT-1*

Dostupnost *on-line* tečaja hrvatskoga širokoj populaciji bila je jedna od temeljnih ideja Hrvatske matice iseljenika, Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišnog računskoga centra (SRCE) prilikom pokretanja projekta hrvatskoga internetskog tečaja *HiT-1* kojemu je snažnu podršku pružilo resorno minist-

tarstvo. Kako sličnoga tečaja u Hrvatskoj nije bilo, trebalo je obaviti niz predradnji, od analize potreba, prilagodbe sustava za e-učenje učenju jezika, do osposobljavanja suradnika na projektu za izradu i provedbu e-tečaja. Na temelju provedene analize potreba (više u: Cvikić, Jelaska, Kanajet Šimić, 2010.) odlučeno je da tečaj obuhvati početnu razinu znanja jezika, usporedivu sa stupnjem A1 ZEROJ-a. Nakon toga izrađeni su silab i nastavni materijali, definirani načini praćenja rada i napretka polaznika, a napravljena je i pilot-provedba. Po načinu organizacije (Kelbl, 2007.) tečaj *HiT-1* je *on-line* tečaj s kombinacijom asinkrone i sinkrone komunikacije i interakcije. Naime, ni jedan se njegov dio ne provodi u tradicionalnoj učionici licem u lice, a glavina tečaja odvija se samostalnom uporabom nastavnih materijala u sustavu za e-učenje *MoD* (inačica *Moodla*). Uporaba sustava nadopunjena je sinkronom komunikacijom, kontaktom učenika i nastavnika u trajanju od jednoga nastavnoga sata dva puta tjedno tijekom 12 tjedana koliko tečaj traje.

S obzirom na metode učenja (Klebl, 2007.), riječ je o interaktivnim predavanjima (tijekom sinkrone komunikacije) i individualnome učenju. Za individualno učenje polaznicima tečaja na raspolaganju su nastavni materijali podijeljeni u sedam cjelina, od kojih svaka sadrži: pisani i govoreni tekst, leksičke i gramatičke vježbe, aktivnosti za uvježbavanje izgovora, (samo)procjenjivanje znanja, interaktivne jezične aktivnosti, domaće zadaće, rječnik, kulturološke informacije o Hrvatskoj te test kojim se provjeravaju jezični i komunikacijski obrasci određene cjeline. Tekstovi su usmjereni na razvijanje komunikacijskih sposobnosti, s naglaskom na temeljne jezične strukture, a sva su važna objašnjenja i upute navedeni na hrvatskome, engleskome i španjolskome jeziku. U okviru jedne nastavne cjeline gradivom se ovladava brzinom koju sam za sebe određuje svaki pojedini učenik. Nastavnim materijalima i aktivnostima može se pristupiti neograničen broj puta te onim redosljedom kojim učenik želi. Tako svatko odabire onaj put i način učenja koji je za njega najučinkovitiji, a bogatstvo poticaja i unosa doprinosi razvoju svih jezičnih djelatnosti. S obzirom na to da je riječ o *on-line* tečaju za početnu razinu učenja, prilikom njegove izrade posebna je pozornost usmjerena na razvoj govorne i razgovorne djelatnosti. Stoga je odlučeno da će sinkroni dio tečaja sačinjavati kombinacija virtualne učionice putem *Webinara* i pojedinačne nastave putem *Skypea*. Virtualna učionica omogućuje videokonferenciju te govornu interakciju učitelja s učenicima i učenicima međusobno. Na taj je način moguće simulirati svakodnevne razgovorne situacije, a u svakome je trenutku moguća i potpora pisanim jezikom uporabom tzv. bijele ploče. Pojedinačni se sati odvijaju putem *Skypea* i namijenjeni su

uglavnom individualnim potrebama učenika (dodatnim objašnjenjima, uvježbavanju izgovora, samostalnom govoru), a govornu komunikaciju također može pratiti pisana, što predstavlja dodatan poticaj i obogaćuje jezični unos.

Prednosti on-line učenja jezika

Opisani je tečaj do sada proveden u dvije nastavne skupine te je pokazao brojne prednosti e-učenja u ovladavanju jezikom. Učenje jezika nije prostorno ni vremenski ograničeno, može se učiti bilo kada i bilo gdje, brzinom i intenzitetom koji odgovara polazniku. Za razliku od klasičnoga tečaja određenoga trajanja i ograničenoga broja sati, polaznik e-tečaja nastavnim materijalima može pristupiti onoliko koliko mu je potrebno da bi gradivom ovladavao ili koliko želi. Na klasičnome tečaju sadržaj i brzinu tečaja određuje skupina te je individualan pristup katkada teško ostvariti, dok e-učenje pruža visok stupanj individualizacije, a rad i napredak učenika moguće je svakodnevno pratiti. Jedna je od najvećih prednosti *on-line* tečaja uporaba multimedije. Istodobni slušni i vizualni podražaji zasigurno podupiru ovladavanje jezikom. Uporaba multimedije i mogućnost uporabe sadržaja izvan samoga tečaja putem poveznica ima veliko značenje i za razvoj međukulturalne kompetencije (poveznice na pjesme, slike, videosječke, recepte, karte gradova, različite ustanove i slično). *On-line* tečaj omogućuje i uporabu različitih načina provjere znanja (razne vrste zadataka i načini procjenjivanja znanja) koji pridonose objektivnosti te uključenosti različitih elemenata u procjenjivanje jezičnoga znanja (sve jezične djelatnosti, međukulturalna sposobnost, pragmatična sposobnost itd.). Navedene prednosti pokazuju da je *on-line* tečajevima moguće zadovoljiti i glavninu potreba učenja hrvatskoga kao nasljednoga jezika.

Zaključak

Navedeni podaci pokazuju brojne prednosti e-učenja u poučavanju hrvatskoga kao nasljednoga jezika jer se njime premošćuju do sada teško savladive prepreke. Putem e-učenja tečaj hrvatskoga moguće je provesti u svim dijelovima svijeta; u visokome ga je stupnju moguće prilagoditi svakom pojedincu: njegovoj razini znanja, interesima i sklonostima, najučinkovitijim načinima učenja, a u pristupu poučavanju i učenju te sadržaju tečaj može biti usklađen s potrebama nasljednih govornika kao posebnoga tipa učenika. Ne treba zanemariti ni financijske činjenice, jedanput izrađeni nastavni materijali mogu se rabiti neograničeno mnogo puta te, uz veće ili manje preinake, prilagoditi pojedinim skupinama učenika.

Ovakav je vid učenja posebice blizak mladima, pripadnicima treće i četvrte generacije iseljenika u kojoj je teško održati osjećaj pripadnosti hrvatskome kulturnome krugu i naslijeđu, pa time pomaže očuvanju hrvatskoga nacionalnoga i kulturnoga identiteta. S druge strane, e-učenje hrvatski jezik stavlja na istu razinu sa znatno većim jezicima i time pridonosi promicanju hrvatskoga jezika i kulture u inozemstvu. Stoga se možemo nadati da će prednosti e-učenja hrvatskoga jezika biti prepoznate i obilato iskorištene.

Literatura

- Anketa o e-učenju (2011.), Centar za e-učenje, Sveučilište u Zagrebu.
- Barkijević, I. (2010.), Mogućnost uporabe blogova u poučavanju hrvatskoga kao stranoga jezika, 3. *HIDIS*, Zagreb.
- Bašić, M. i Baričević, S. (2010.a), Besplatni programi i programski alati i njihova primjena u nastavi hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika, 3. *HIDIS*, Zagreb.
- Bašić, M. i Baričević, S. (2010.b), Primjena besplatnih elektroničkih knjiga u nastavi hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika, 3. *HIDIS*, Zagreb.
- Bergovec, M. (2007.), Leksički pristup u nastavi stranih jezika s posebnim osvrtom na hrvatski, *Lahor*, 2/3: 53-66.
- Bošnjak, M. (2005.), *Kako je dobro učiti hrvatski pjevajući, 1. znanstveni skup Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb.
- Bošnjak, M. (2010.), Primjenjivost webinarara u nastavi jezika, 3. *HIDIS*, Zagreb.
- Bošnjak, M. i Cvikić, L. (2010.), Kako nedostatke pretvoriti u prednosti?, 3. *Savjetovanje lektora inojezičnog hrvatskog*, Zagreb.
- Bošnjak, M. i Filipović, D. (2009.), Međudjelovanje učitelja i učenika hrvatskoga kao stranoga jezika na nastavi, *Lahor*, 4/8: 195-218.
- Burić, H. i Grubišić, V. (2010.), Online učenje hrvatskoga jezika na Sveučilištu Waterloo u Kanadi, *Croatian Studies Review*, 6: 201-209.
- Buršić, B. (2010.), Glazba (vokalna) u učenju hrvatskog jezika kao drugog i stranog. 3. *savjetovanje lektora inojezičnog hrvatskog*, Zagreb.
- Ciglar, Ž. (2010.), Kako uz pomoć bloga i portala smanjiti strah od jezika i pisma — iskustva u nastavi hrvatskoga jezika u Republici Makedoniji, 3. *HIDIS*, Zagreb.
- Cvikić, L. (2005.a), Hrvatski kao drugi i strani jezik: trenutačno stanje i potrebe. U: Jelaska, Z. i sur. (ur.), *Hrvatski kao drugi i strani jezik* (str. 311-329), Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- Cvikić, L. (2005.b), Pregled priručnika hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika. U: Jelaska, Z. i sur. (ur.), *Hrvatski kao drugi i strani jezik* (str. 196-206), Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- Cvikić, L. (2007.), Učenje i poučavanje riječi. U: Cvikić, L. (ur.), *Drugi jezik hrvatski* (str. 140-145), Zagreb, Profil.
- Cvikić, L. i Bergovec, M. (2008.), CEFRL between L2 language learning and acquisition: an example of Croatian. U: Z. Urkun (ur.), *The Common European Framework of Refe-*

- rence for Languages (CEFR): *Benefits and Limitations* (str. 21-26), Canterbury, Kent, IATEFL.
- Cvikić, L. i Bošnjak, M. (2008.), Teorijski okvir razredbenoga ispita inojezičnoga hrvatskoga, *Lahor*, 3/6: 183-197.
- Cvikić, L., Jelaska Z. i Kanajet Šimić, L. (2010.), Nasljedni govornici i njihova motivacija za učenje hrvatskoga jezika, *Croatian Studies Review*, 6: 113-127.
- Fantini, A. E. (1995.), Introduction: Language, culture, and world view: Exploring the nexus, *International Journal of Intercultural Relations*, 19: 143-153.
- Fishman, J. (2001.), 300-plus years of heritage language education in the United States. U: Peyton, J. K., Ranard, D. A., McGinnis, S. (ur.), *Heritage languages in America: Preserving a national resource* (str. 81-89), Washington, DC & McHenry, IL, Center for Applied Linguistics & Delta Systems.
- Grgić, A. i Kolaković, Z. (2010.), Primjena stilova i nastavnih strategija u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika, *Lahor*, 5/9: 78-96.
- Grubišić, V. (2007.), *Croatian Online*. Izlaganje u Hrvatskoj matici iseljenika.
- Hofman, Lj. (2010.), Primjer uporabe dvd-a u poučavanju hrvatskog kao stranog jezika, 3. *Savjetovanje lektora inojezičnog hrvatskog*. Zagreb.
- <http://gloss.dliflc.edu/Default.aspx>, posljednji pristup 14. prosinca 2011.
- http://langmedia.fivecolleges.edu/collection/lm_croatia/crIndex.html, posljednji pristup 14. prosinca 2011.
- <http://www.digitaldialects.com/Croatian.htm>, posljednji pristup 14. prosinca 2011.
- <http://www.goethe-verlag.com/tests/dk/dkta004.htm>, posljednji pristup 14. prosinca 2011.
- Jelaska, Z. (2005.), Poučavanje hrvatskim glagolima i pravila. U: Jelaska, Z. i sur. (ur.), *Hrvatski kao drugi i strani jezik* (str. 341-353), Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- Jelaska, Z. (2008.), Udžbenici inojezičnoga hrvatskoga, *Croatian Studeis Review*, 221-238.
- Jelaska, Z. i Cvikić, L. (2005.), Poučavanje hrvatskim padežima. U: Jelaska, Z. i sur. (ur.), *Hrvatski kao drugi i strani jezik* (str. 329-341), Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- Jelaska, Z., Cvikić, L. i Udier, S. L. (2008.), Assessment of Students' Progress in relationship with the type of Croatian L2. U: Z. Urkun (ur.), *Courses The Common European Framework of Reference for Languages (CEFR): Benefits and Limitations* (str. 27-32), Canterbury, Kent, IATEFL.
- Jelaska, Z. i Hržica, G. (2005.), In search for a missing part: Identificational and generational motivation in learning the L2, *EUROSLA*, Dubrovnik.
- Kanajet Šimić, L. (2011.), Tečajevi hrvatskoga jezika za djecu. *Hrvatski iseljenički zbornik*.
- Klebl, M., Ludwig, J. i Petersheim, A. (2007.), *Gestaltung und Umsetzung kollaborativer und integrierten Lehrnszenarien*, FernUnivesität in Hagen.
- Korljan, J. (2010.a), Stavovi o udžbenicima za početnu razinu učenja hrvatskoga kao J2, *Lahor*, 5/9: 60-77.
- Korljan, J. (2010.b), Primjena edukacijskoga softvera MOODLE u učenju hrvatskoga kao J2 na višoj razini učenja. U: Cvikić, L. i Petroska, E. (ur.), *Prvi, drugi, ini jezik: hrvatsko-makedonske usporedbe* (str. 339-352), Zagreb, dostupno na www.ffzg.hr/fisol
- Korljan, J. i Buljubašić, E. (2010.), Književnost i nove tehnologije — pristup poučavanju hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika, 3. *HIDIS*, Zagreb.
- Novak Milić, J. (2002.), Učenje glagolskih oblika u hrvatskome kao drugome jeziku, *Suvremena lingvistika*, 53-54: 85-101.

- Novak Milić, J. (2005.), Djelotvornost gramatičkoga poučavanja. U: Jelaska, Z. i sur. (ur.), *Hrvatski kao drugi i strani jezik* (str. 353-361), Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- Novak Milić, J. i Gulešić-Machata, M. (2006.), Međukulturalna kompetencija u nastavi hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika, *Lahor*, 1/1: 69-82.
- Pasini, D. (2008.), Lektorati hrvatskoga jezika na visokoškolskim ustanovama u inozemstvu, *Croatian Studies Review*, 5: 140-148.
- Polinsky, M. i Kagan, O. (2007.), Heritage Languages: In the 'Wild' and in the Classroom, *Language and Linguistics Compass*, 1 (5): 368-395.
- Samardžija, M. (2008.), Poučavanje hrvatskoga na inozemnim sveučilištima i visokim učilištima u prošlosti i danas, *Croatian Studies Review*, 5: 133-140.
- Skenžić, S. (2010.), Hrvatski jezik u okruženju drugosti: pregled poučavanja hrvatskoga jezika na stranim visokoškolskim ustanovama. U: Cvikić, L. i Petroska, E. (ur.), *Prvi, drugi, ini jezik: hrvatsko-makedonske usporedbe* (str. 60-66), Zagreb, dostupno na www.ffzg.hr/fisol
- Skenžić, S. (2011.), Naši lektorati na stranim sveučilištima, *Hrvatski iseljenički zbornik*.
- Škvorc, B. (2008.), Centar za hrvatske studije u svijetu Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu, *Croatian Studies Review*, 5: 148-154.
- Udier, S. L. (2009.), Pristup obradi leksičkih jedinica u nastavi hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika, *Lahor*, 4 (7): 77-93.
- Udier, S. L. i Čilaš Mikulić, M. (2008.), Croaticum — centar za hrvatski kao drugi i strani jezik, *Croatian Studies Review*, 5: 200-203.
- Udier, S. L., Gulešić Machata, M. i Čilaš Mikulić, M. (2006.), Gramatičko-semantički pristup obradi padeža, *Lahor*, 1 (1): 36-48.
- Udier, S. L. i Jelaska, Z. (2008.), Službena provjera poznavanja inojezičnoga hrvatskoga jezika, *Lahor*, 3 (6): 237-255.
- Valdes, G. (2000.), The Teaching of Heritage Languages: An Introduction for Slavic-Teaching Professionals. U: O. Kagan i B. Rifkin (ur.) *The Learning and Teaching of Slavic Languages and Cultures* (str. 375-405), Bloomington, Slavica.
- Van Deusen-Scholl, N. (2003.), Toward a definition of heritage language: sociopolitical and pedagogical considerations, *Journal of Language, Identity, and Education*, 2: 211-30.
- Zubčić, S. (2008.), Inicijativa za formiranje Riječke kroatističke škole pri Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Rijeci, *Croatian Studies Review*, 5: 171-177.